

Yirmi yıl Sonra Irak: İşgal Irak'ı Nasıl Değiştirdi? - Serhat Erkmen

Yirmi yıl önce ABD Saddam Hüseyin Rejimi'nin El Kaide'yi desteklediği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu gibi büyük bir kısmının tamamen uydurma olduğu gerekçelerle Irak'ı işgal etti. ABD ile Irak Silahlı Kuvvetleri arasındaki fark o kadar büyüktü ki savaş bir aydan kısa sürdü. Çatışmaların sona ermesinden sonra dönemin ABD Başkanı George W.Bush, savaşın sona erdiğini ve Irak'a istikrarın geleceğini ilan etti. Bush'un [meşhur konuşmasının](#) üzerinden yirmi yıl geçti. O günden bu yana Irak'ta gerçekten ne olduğunu anımsayalım. Çünkü Irak'ın hikayesinin, demokrasi ve istikrarın dış müdahaleyle getirilemeyeceğinin en önemli örneği olarak tüm uluslararası ilişkiler çalışanlarınca hatırlanması gerekiyor

İşgal Öncesi Irak

Irak 1932'de

kurulduğundan beri uzun süreli istikrara sahip olabilmiş bir ülke değildi. 1940'lı yılların ortalarında ülkenin kuzeyinde başlayan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki ayrılıkçı Kürt ayaklanmalarından 1958 yılında Krallığın sona erip, Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen süreçte dahi ülkede zaman zaman istikrarsızlıklar yaşanıyordu. 1958'den sonra iktidar değişimine neden olan iki darbe gerçekleşti. 1979 yılında Saddam Hüseyin'in saray içi kansız bir darbeye iktidarı elde etmesinden bir yıl sonra başlayan İran-Irak Savaşı sekiz yıl sürdü. İki ülke arasında devam eden savaş sırasında ülkenin kuzeyinde daha önce başlayan ve bastırılan ayrılıkçı ayaklanma yeniden canlandı ve Orta Doğu tarihinin en kanlı olaylarından birisi olan, kimyasal silahların da kullanıldığı Halepçe Katliamı yaşandı. Sekiz yıllık savaşın ağır tablosunun da etkisiyle Irak, 1990'da Kuveyt'i işgal edince önce bir savaş, sonra bir ambargoya maruz kaldı. Bu süreçte ülkenin kuzeyindeki üç vilayet de (Duhok, Süleymaniye ve Erbil) ülkenin geri kalanından koptu. On üç yıl boyunca başarısız aile içi darbe girişimleri dışında Saddam Hüseyin'in kontrol ettiği Irak'ta önemli bir iç karmaşa yaşanmadı.

Özetle, modern Irak

tarihi ABD'nin işgalinden önce de istikrarın ve refahın hikayesini anlatmıyordu. İsrail ve İran gibi ülkeler tarafından desteklenen ve zaman zaman alevlenen etnik ayrılıkçı bir ayaklanmaya ek olarak saray içi darbelerle çalkalanan bir iç siyasi hayatı vardı. Bununla birlikte tüm bu gelişmelere rağmen Irak'ta ülkeyi idare edebilen bir bürokrasi, güvenliği sağlayabilen ordu, polis ve istihbarat, uzun süreli savaşımlara rağmen eğitim, sağlık, elektrik, yol gibi temel hizmetleri sağlayabilen bir devlet mekanizması varlığını sürdürebilmişti. Ayrıca siyasal alandaki mezhepçilik yok denecek kadar zayıftı. Ülkede radikal selefi gruplar barınmıyordu. Kısacası Irak'ta işgal öncesinde görece işleyen, otoriter ve aşırı güvenlikçi bir devlet mekanizması bulunuyorken, mezhepçilik ve radikal selefilik son derece cılızdı.

İşgal Sonrası Irak'ta Ne Değişti?

ABD'nin işgalinden sonra

Irak'taki değişime onlarca ayrıntı sayabilirsiniz. Bu ayrıntılar sahip olduğunuz politik duruşa ve dünya görüşünüze göre olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilebilir. Fakat, Irak'ta işgalden sonra değişen ve diğer faktörleri etkileyen temel faktörü tek bir cümlede özetlemek mümkündür: Irak'ta işgal ile yıkılan kamu otoritesinin yerine yenisi inşa edilemedi. Saddam Hüseyin ile özdeşleştirilen ancak onun çok daha öncesine dayanan Irak'taki devlet idaresi anlayışı ve mekanizması yıkıldı ve yerine yenisi konulamadı. İşgalin ilk günlerinden itibaren Irak'taki demokrasi yoksunluğunun temel nedeni olarak Saddam Hüseyin kültü ile özdeşleştirilen eski rejim yapısı gösteriliyordu. Bu nedenle eski rejimin otoriter yapısının tersine "[iktidar paylaşımı](#)" çerçevesinde bir siyasal iktidar kurulmaya çalışıldı. Mantık ilk bakışta son derece basit, işlevsel ve demokratik bir anlayışa dayanıyordu. Madem Irak, farklı etnik ve mezhepsel kökenlerden gelen insanlardan oluşuyor, o halde bu insanların ülkedeki demografik dağılımlarına göre bir siyaset mekanizması inşa edilmeliydi. Kağıt üzerinde temsili demokrasinin harika bir şablonu gibi duran bu düşünce, işgalin hemen sonrasında kurulan "Geçici Başkanlık Konseyi"nden "Irak Yönetici Konseyi"ne, Anayasa Referandumu için uygulanan kabul/ret orantısından, tüm hükümet, meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar her alanda yerleştirilmeye çalışıldı. Bu çerçevede Lübnan'daki kodifiye edilmiş etnik, dinsel ve mezhepsel kota sistemleri Irak'ta uygulamada hayata geçirildi. En basit haliyle cumhurbaşkanının Kürt, başbakanın Şii Arap, meclis başkanının ise Sünni Arap olduğu bir sistem olarak tanımlanabilecek Irak'ın "iktidar paylaşım" haritası ülkesel bir kimlik olması gereken Iraklılık yerine etnik ve dini kimlikleri başat hale getiren bir siyasal sistem oluşmasına neden oldu.

Sonrasında ülkede yaşanan

tüm silahlı çatışmalar, derin siyasi krizler, ayrılık girişimleri, hilafet iddiaları, devlet içinde devlet olma çabaları bu kimlikler üzerinden gerçekleşti. Bu krizleri hatırladığımızda yukarıdaki tanımlamaların ne kadar doğru olduğu daha iyi anlaşılır. Örneğin Irak'ta ABD ve müttefiklerine karşı yürütülen ve uzun süre eski rejime bağlı kişilerin yürüttüğü silahlı çatışmaya "Sünni direnişi" deniyordu. 2005 sonundan itibaren ülkenin büyük kısmını kapsayan

iç savaş ise Sünni-Şii ekseninde mezhepsel bir iç savaşı. Uzun aylar boyunca

hükümet kurulamamasının nedenleri genellikle Kürtlerin, Sünni ve Şii Arapların kendi kotaları içinde anlaşamamasından kaynaklanıyordu. En uzun hükümet kurulamama rekorunu kendi kendine yenileyen Irak'ta başbakanın Şii bir Arap olacağından kimsenin şüphesi yoktu, sorun hangi Şii grubundan olacağıydı. Ayrılık girişimlerinin kaynağı ise etnikti. 2017 yılında ülkenin geri kalanın tamamen karşı olduğu bir bağımsızlık referandumu yapıldığında, bu referandumun adresi Kuzey Irak'taki etnik ve milliyetçi hareketin merkezi olan Erbil'di. Hilafet olma iddiası ise Şiileri "Müslüman olarak tanımlamayan" radikal Selefi bir zihniyetin ülkenin üçte birini silahla kontrol etmesinin sonucunda yaşandı. IŞİD'in lideri olan kendisini Musul'da halife ilan eden Ebu Bekir Bağdadi, eski rejim zamanında takipçileri birkaç düzineyi bulmayan bir hareketin ikinci kuşak lideriydi. Devlet içinde devlet olma ise IŞİD'in yıkımına neden olduğu Irak hükümetinin içinden çıkan milis teşkilatlarının hamlesiyle geldi. Devletin güvenlik güçlerinin halkın güvenliğini sağlayamadığı bir ortamda ortaya çıkan Şii milisler, devletin güvenliğine yönelik tehdidi savuşturduktan sonra evlerine ve eski hayatlarına dönmek yerine siyasetin kalbine oturmayı tercih etti. Böylece "iktidar paylaşımı"nın doğal sonucu olarak kurulan partiler ve onların milis teşkilatları dönüşerek milis teşkilatlarının partileri oldular. Bugün Irak parlamentosunda onlarca temsilcisi olan bu milis grupları siyasal hayatın en etkili figürleri haline geldiler.

Elbette, işgal sonrası

Irak'ta temel siyasal ve toplumsal dinamikler değişirken ülkede büyük krizler yaşandı. 2005-2008 arasında birincisi, 2014-2017 arasında ikincisi yaşanan mezhepsel iç savaş sonucunda Irak'ta devlet otoritesi ülkenin büyük bir kısmında çöktü. Irak, bölge ülkelerinin birbirleriyle amansız bir rekabete girdiği bir coğrafi alan haline geldi. İran ülkenin orta ve güney bölgelerinde, ABD ise kuzeyde asıl etkin güç statüsüne erişirken, Bağdat'ta ortak bir idare bulunmasının en önemli nedeni ülkenin gelirlerinin petrol üretimine dayanması olarak görüldü. Kuzey Irak'ta bir süreliğine büyük beklenti yaratan petrol fırtınasının fiyasko olduğu ortaya çıkıp da Dubai olması beklenen yer maaşları ödeyemez hale gelince, Erbil'in Bağdat'a bağımlılığını sürdürmesi şart oldu. Ancak, bu sefer de Şii gruplar arasında kimin daha üstün olduğu tartışması ortaya çıktı. IŞİD sonrası parçalanan ve İran'ın etki

sahasına giren Sünni Araplar ise yeniden en zayıf halka olma yolunda ilerliyor. Tüm bunlar olurken dünyanın Irak'a olan ilgisi ise gittikçe azaldı.

Yirmi yıl önce bu günlerde Orta Doğu'ya istikrar için model olması için eski rejimi ortadan kaldırılan ülkede son birkaç yıldır gittikçe daha çok duyulan bir söz var: "Eskiden bir Saddam vardı, şimdi her yerde bir Saddam var". Bu söz gelinen noktayı öylesine güzel özetliyor ki... Irak'ta Saddam Hüseyin'in liderliğindeki otoriter rejimin savunulacak hiçbir tarafı yoktu. Halkını baskı ve korkuyla yöneten, savaşa sokan ve kendisine karşı gelenlere karşı her türlü şiddeti doğal gören bir liderliğin beğenilebilecek bir yanı olamaz. Fakat böyle bir yapı dışarıdan askeri müdahale ile yıkıldığında ne oluyor sorusunun yanıtının canlı örneği karşımızda duruyor. İşgalden sonraki Irak, işgalden önceki Irak'tan asla iyi olamadı. Bunun nedeni ise sadece eski yönetimin mirası değil yenisinin nasıl inşa edildiği. Bu nedenle Irak, değişimin nasıl olmaması gerektiği konusunda ibretlik bir hikâye olarak uluslararası ilişkiler çalışanları için bir örnek olarak kabul edilmelidir.

Doç. Dr. Serhat Erkmen, 1975'te İstanbul'da doğmuştur. 1998 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Yüksek Lisans ve Doktorası'nı aynı üniversitede tamamlayan Erkmen 2009'da Kırşehir Ahi Evran

Üniversitesi'nde göreve başlayan Serhat Erkmen 2018 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Serhat Erkmen aynı zamanda ASAM, ORSAM ve 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü gibi Stratejik Araştırma Merkezleri'nde çeşitli görevlerde bulunmuş ve bu çerçevede Irak ve Suriye'de çok sayıda saha çalışması yürütmüştür. Çoğu, Irak, Suriye ve terörizm konuları üzerine birçok araştırma, rapor ve akademik çalışması yayımlanmıştır.

Bu Yazıya Atıf İçin: Serhat Erkmen , “Yirmi yıl Sonra Irak: İşgal Irak'ı Nasıl Değiştirdi ”, *Panorama*, Çevrimiçi Yayın , 2 Mayıs 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/05/02/se-3/>

Telif@UIKPanorama. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.